

MEĐUETNIČKI ODNOSI NA KOSOVU IZ PERSPEKTIVE RAE ZAJEDNICE

MEĐUETNIČKI ODNOSI NA KOSOVU IZ PERSPEKTIVE RAE ZAJEDNICE

LIRIJE PALUSHI

Avgust 2020

Stavovi izneti u ovom radu ne odražavaju nužno mišljenje Fondacije-Konrad-Adenauer.

UVOD:

Sa ukupnom populacijom manjom od 1,8 miliona stanovnika, kosovsko stanovništvo je prilično raznoliko. Trideset tri od 38 opština na Kosovu su multietničke, sastavljene od nekoliko etničkih grupa pravno priznatih kao „zajednice“. S'obzirom da su kosovski Srbi zvanično bojkotovali zvanični popis stanovništva 2011. godine, obično se u obzir uzimaju podaci koje dostavlja Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS). Prema njihovim procenama, etnički Albanci čine 87% stanovništva, a Srbi 8% stanovništva, dok ostatak čine manje etničke grupe, naime Turci, Bošnjaci, Romi, Aškalije, Egipćani, Goranci. (Postoje još dve grupe, Hrvati i Crnogorci, koje su nakon proglašenja nezavisnosti priznate kao zajednice i stoga nisu uključene u Ustav Kosova (ECMI Kosovo 2013).

Zbog trenutne političke klime i istorijskog narativa, na međuetničke odnose na Kosovu se obično gleda okom odnosa između kosovskih Albanaca i Srba, gde i jedni i drugi dominiraju nad politikom Kosova. Kao što je i očekivano, izvedena su brojna istraživanja sa fokusom na odnos između ove dve grupe, često ostavljajući druge manje etničke grupe van ove jednačine i opšte rasprave o unapređenju njihovih prava i poboljšanju trenutnog stanja, kao preduslov za stabilno multietničko i demokratsko društvo na Kosovu.

I dan danas, Kosovo zaostaje za punom integracijom manjina u politički, socijalni i ekonomski život zemlje i poštovanjem nacionalnog pravnog okvira i međunarodnih standarda za manjinska prava. Jedan od glavnih argumenata i zaključaka dovedenog u vezi prava manjina na Kosovu jeste da su zakoni „savršeni na papiru“ ali nedostaje mehanizam za sprovođenje koji bi zagantovao ostvarivanje manjinskih prava.

Ovaj dokumenat navodi da su pripadnici etničkih grupa, Roma, Aškalija i Egipćana (u daljem tekstu RAE) građani koji su nedovoljno zastupljeni, diskriminirani i da su građani druge klase po gotovo svim pokazateljima, S'toga, cilj ovog dokumenta je da proanalizira trenutnu situaciju RAE zajednica, kao pozadinu za analizu odnosa među zajednicama na Kosovu, i da pruži preporuke za relevantne saradnike i širu javnost.

PRAVNI OKVIR

Ustav Kosova, kao najviši pravni akt, definiše Kosovo kao multietničko društvo koje se sastoji od albanskih i drugih zajednica. Isti član ustava takođe naglašava principe jednakosti i zaštite prava i učešća svih zajednica i njihovih članova (Ustav Republike Kosova 2008). (Constitution of the Republic of Kosovo 2008). Pored toga, Ustav Kosova ima posebno poglavlje o pravima zajednica i njihovih članova. Kao najvažnije, zastupljenost svih zajednica je zagarantovana od strane najvišeg zakonodavnog tela, Skupštine Kosova, u kojoj je zagarantovano 20 od 120 mesta za sve manjinske zajednice koje žive na Kosovu (ibid). Od ovih 20 mesta, svaka od RAE zajednica ima zagarantovano mesto u Skupštini Kosova, a jedno dodatno sedište ima romska, aškalijska ili egipćanska zajednica sa najvećim brojem glasova. Ovo mesto obično dobijaju političke stranke koje podržavaju Aškalijske (ECMI Kosovo 2013).

Kosovski pravni okvir o pravima zajednice je prilično bogat u pogledu širokog spektra zakonodavstva usvojenog nakon proglašenja nezavisnosti, uglavnom zasnovanog na Ahtisarijevom planu iz 2007. godine. Pored Ustava, postoji četiri zakona koji se posebno bave zaštitom prava svih zajednica koje žive na Kosovu:

- Zakon o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih članova na Kosovu;
- Zakon o upotrebi jezika;
- Zakon o zaštiti od diskriminacije;
- Zakon o lokalnoj samoupravi.

Sledeći odeljak ovog dokumenta ukratko razmatra svaki od četiri glavna zakona, kako bi se pružio jasan uvid u neka prava i obaveze koje proizilaze iz ovih zakona, posebno u vezi sa zaštitom RAE zajednica.

Zakon o zaštiti i unapređenju prava zajednica i njihovih članova na Kosovu

Zakon o zaštiti i pravima zajednica i njihovih članova na Kosovu i Zakon o upotrebi jezika, zajedno čine najvažnije zakone koji uređuju prava zajednice (ECMI Kosovo 2013). Zakon o zaštiti i pravima zajednica i njihovih članova na Kosovu posebno poziva na promociju mira, tolerancije, međukulturnog i međuveruskog dijaloga i podrške pomirenja između zajednica. Navode se i brojne odredbe o pravima identiteta; upotreba jezika; obrazovanja, ekonomske i socijalne mogućnosti; prava medija, religije, zdravlja i političkog učešća; i uspostavljanje Konsultativnog saveta za zajednice (KSZ) pod pokroviteljstvom predsednika Kosova (Zakon nr. 03/L-047 2008) (Law No. 03/L-047 2008). Međutim, na zvaničnoj veb stranici Predsedništva Kosova ne postoje podaci o sastavu i proceduralnom radu KSZ-a.

Zakon o zaštiti i pravima zajednica i njihovih članova na Kosovu takođe predviđa i razvoj javnih programa za zapošljavanje i druge inicijative za prevazilaženje direktne i indirektno diskriminacije protiv osoba koje pripadaju zajednicama, sa posebnim osvrtom na RAE zajednice (Zakon nr. 03/L-047 2008) (Law No. 03/L-047 2008).

Zakon o upotrebi jezika

Zakon o upotrebi jezika je usvojen 2006. godine, sa ciljem da se obezbedi jednak status albanskog i srpskog jezika kao zvaničnih i jednakih jezika na Kosovu, da se poštuje jezički identitet svih zajednica koje žive na Kosovu i da se osigura upotreba jezika zajednicama čiji maternji jezik nije službeni jezik u kosovskim institucijama, uzdižući jezike poput turskog, bosanskog i romskog kao službene jezike u upotrebi na opštinskom nivou (Zakon br. 02/L-37 2006) (Law No.02/L-37 2006). Ako zajednica čini najmanje 5% stanovništva u datoj opštini, njen maternji jezik postiže status službenog jezika na tom opštinskom nivou. To se razlikuje od stanja u kojem se jezik smatra jezikom u službenoj upotrebi ako je taj jezik maternji jezik najmanje 3% ukupnog stanovništva date opštine (ibid).

Zakon o zaštiti od diskriminacije

Prvi član Zakona o zaštiti od diskriminacije definiše svrhu samog zakona, ukazujući da je sveobuhvatni cilj uspostavljanje opšteg okvira za sprečavanje i suzbijanje diskriminacije zasnovane na nacionalnosti ili u odnosu na bilo koju zajednicu, društveno poreklo, rasu, etničku pripadnost, boju, rođenje, poreklo, pol, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, jezik, državljanstvo, religiju i versko verovanje, političku pripadnost, političko ili drugo mišljenje, socijalni ili lični status, starost, porodični ili bračni status, trudnoća, materinstvo, bogatstvo, zdravstveno stanje, invaliditet, genetsko nasleđe ili bilo koji drugi osnov, kako bi se primenio princip jednakog tretmana (Zakon br. 05/L-021 2015) (Law Nr. 05/L -021 2015).

Zakonom je diskriminacija definisana kao svako razlikovanje, isključenje, ograničenje ili prednost na bilo kojem osnovu navedenom u gore pomenutom odeljku, sa svrhom ili uticajem omalovažavanja ili povredom priznavanja, uživanja ili ostvarivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Primeri nejednakih tretmana uključuju direktnu diskriminaciju, indirektnu diskriminaciju, uznemiravanje, podsticanje diskriminacije, viktimizaciju i segregaciju (ibid).

Zakon o lokalnoj samoupravi

Zakon o lokalnoj samoupravi definiše „zajednicu“ kao grupu zajednica koje pripadaju istoj etničkoj, verskoj ili jezičkoj grupi (Zakon br. 03/L-040 2008) (Law Nr. 03/L-040 2008). Zakon predviđa unapređenije opštinske nadležnosti za pojedine opštine u oblastima zdravstva, obrazovanja, kulturnih pitanja i participativnog prava u izboru komandira lokalnih policijskih stanica. Tačnije, unapređenije nadležnosti u srednjoj zdravstvenoj zaštiti date su opštinama Severna Mitrovica, Gračanica i Štrpce, unapređenije nadležnosti u univerzitetskom obrazovanju date su opštini Severna Mitrovica, dok su sve opštine u kojima su kosovski Srbi u većini punapredile svoje nadležnosti u oblastima kulture i izbora komandira lokalnih policijskih stanica.

Pored toga, zakon predviđa osnivanje Odbora za zajednice zaduženog za pregled opštinskih politika, praksi i aktivnosti kako bi se obezbedilo poštovanje prava i interesa zajednica. Zakon precizira i to da će u opštinama u kojima najmanje 10% građana pripada zajednici koja nije u većini, mesto predsedavajućeg skupštine opštine za zajednice biti rezervisano za predstavnika te zajednice (ibid).

POZADINA RAE ZAJEDNICA

Na osnovu procena OEBS-a, romsko stanovništvo ima veći broj građana na Kosovu u poređenju sa stanovništvom koje pripada aškalijskoj i egipćanskoj zajednici. Na Kosovu živi oko 15.696 Roma (ili otprilike 0,84% stanovništva), od kojih većina živi u Prizrenu, Gračanici i Peći. Broj je nešto niži za zajednicu Aškalijske koja broji oko 15.546 građana (ili oko 0,83% ukupnog stanovništva). The majority of the Ashkali community resides in Ferizaj, Fushe Kosove and Lipjan. Većina Aškalijske živi u Uroševcu, Kosovom Polju i Lipljanu. Konačno, Egipćanska zajednica čini najmanji broj među RAE zajednicama sa oko 11.524 građana (oko 0,64% stanovništva), a uglavnom žive u Đakovici, Peći i Istoku (ECMI Kosovo 2013).

Aškalijske i egipćani su izvorni Albanci. To se može smatrati prednošću kada je u pitanju pristup obrazovanju i javnim institucijama. Međutim, Romi su izvorni Romi i zato oni govore ili albanski ili srpski kao drugi jezik, zavisno od lokacije u kojoj žive na Kosovu.

RAE zajednice imaju dosta sličnosti u pogledu kulturnih i socio-ekonomskih pitanja. Iz tog razloga, oni se često proučavaju odvojeno od drugih zajednica koje žive na Kosovu. Iako zajedno čine preko 2% ukupnog stanovništva, njihova situacija ostaje nepovoljna jer čine najosjetljivije i marginalizovanije grupe u društvu. Ovo je suprotno činjenici da je prošlo 20 godina od rata na Kosovu, 12 godina od kada je Kosovo proglasilo nezavisnost, kao i isto toliko godina od kada su njihova prava zaštićena ustavom.

Dok sve zajednice koje žive na Kosovu imaju specifične izazove i potrebe zbog trenutne društveno-političke i ekonomske situacije, posebno se RAE zajednice suočavaju sa poteškoćama u svakoj sferi života. Sveobuhvatno istraživanje UNDP-a i Svetske banke potvrđuje da su zajednice RAE, kao što je detaljnije rečeno u daljem tekstu, najisključenije grupe u svakom aspektu ljudskog razvoja: osnovna prava, zdravstvena zaštita, obrazovanje, stanovanje, zaposlenost i životni standard. (UNDP, Svetska Banka 2018) (UNDP, World Bank 2018). Pored toga, poslednje izdanje OEBS-a koje se odnosi na Izveštaj procene zajednica, izričito se naglašava trenutna potreba za integrisanjem Roma, Aškalijske i Egipćana u društveni, ekonomski i politički život zemlje (OSCE 2015).

Tokom godina bilo je pokušaja, makar zakonski, koji su se fokusirali na uključivanje RAE zajednica. Jedan od tih pokušaja je „Strategija za uključivanje zajednica Roma i Aškalija u kosovsko društvo 2017 - 2021.“ Iako nije prva svoje vrste, ista služi kao nastavak prethodne strategije izrađene posle proglašenja nezavisnosti 2008. godine. Cilj strategije, kako je predviđeno u dokumentima, služi za jačanje multietničke i multi-karakterne prirode kosovskog društva (Ured premijera 2017) (Office of the Primeminister 2017). Dokumentat identifikuje četiri prioritetna područja na kojima treba raditi u skladu sa okvirom EU-a o nacionalnim strategijama za integraciju Roma do 2020 godine, a to su obrazovanje, zapošljavanje i socijalno blagostanje, zdravlje i stanovanje.

Međutim, ne postoje informacije o tome šta je postigao Akcioni plan strategije i koliko je postavljenih ciljeva ispunjeno. Nekoliko studija i izveštaja sprovedenih tokom godina ističu ovu zabrinutost. Na primer, u izveštaju Evropske komisije za Kosovo za 2019 godinu stoji da je nivo primene strategije i dalje slab i da se sistematski ne procenjuje (Evropska komisija 2019) (European Commission 2019). Slično tome, Izveštaj procene zajednica koji je izdat od strane OEBS-a, takođe naglašava neuspeh kosovskih institucija da sprovedu akcioni plan (OSCE 2015).

Do danas je većina projekata koji se bave unapređenjem RAE zajednica koje žive na Kosovu, bila povezana sa međunarodnom zajednicom i civilnim društvom na Kosovu, što znači da su zavisili od donatora. Iako je razumljivo da se prava manjina nalaze na vrhu dnevnog reda međunarodne zajednice na Kosovu, daleko je od prioriteta za vlade na Kosovu, koje naoko shvataju potpunu integraciju RAE zajednica kao "odgovornost" "ostalnih" (tj. međunarodna zajednica i civilno društvo), a ne kao preduslov za dobro funkcionirajuću multietničku demokratsku državu ili zakonsku obavezu koja proizlazi iz pravnog okvira.

U sledećem odeljku, ovaj dokument će se pre svega usredsrediti na naglašavanje nekih glavnih izazova koji se odnose na RAE zajednice. Ovo naravno nije iscrpno, imajući u vidu složenu prirodu situacije, ali daje naznake problema koji okružuju ove zajednice.

OBRAZOVANJE

Obrazovanje je nesumnjivo ključni izvor koji svakoj novoj generaciji pruža znanje i veštine, ne samo za buduće zaposlenje, već i za građansku i političku svest i učešće. Obrazovanje je često pokazatelj opšteg društvenog položaja društvene etničke grupe u društvu. Nažalost, obrazovanje za RAE zajednice se i dalje smatra luksuzom, a ne dodeljenim pravom.

Uprkos poboljšanju u oblasti obrazovanja tokom godina, neki od glavnih izazova kada je u pitanju obrazovanje među tim etničkim grupama jesu pristup obrazovanju, stope napuštanja škole (naročito među devojkama), niski nivoi dostignuća i motivacije, ismejavanje i diskriminacija/segregacija u školama i jezičke barijere (posebno za romsku zajednicu).

Prema najnovijim procenama UNDP-a, pristup obrazovanju u predškolskom obrazovanju je uglavnom nizak za svu decu koja žive na Kosovu (29%). Međutim, za romskudecu spada među najniže, sa samo 24%. Međutim, treba napomenuti da predškolsko obrazovanje nije obavezno prema zakonu o predškolskom obrazovanju, ali može imati ogroman uticaj na nivo uspeha u kasnijem obrazovanju (UNDP, Svetska Banka 2018) (UNDP, World Bank 2018). Na primer, nedavno istraživanje UNICEF-a zaključuje da deca koja pohađaju predškolsko obrazovanje imaju između ostalog i bolje učenje i akademske učinke u pismenosti i matematici i imaju veći potencijal učenja kasnije u životu (UNICEF 2020).

Dok je ukupna stopa upisa u obavezno obrazovanje (koja uključuje osnovno i niže srednje obrazovanje) oko 96%, bruto stopa upisa u obavezno obrazovanje za RAE decu iznosi 85% (MONT 2016) (MEST 2016). Broj onih koji završe obavezno obrazovanje još je manji (60%), a pojavile su se razlike između dečaka i devojčica, što znači da je procenat devojčica koje završe obavezno obrazovanje niži od dečaka (UNDP, Svetska Banka 2018) (UNDP, World Bank 2018). Ostali podaci Kosovske agencije za statistiku takođe pokazuju zabrinjujuće rezultate u vezi sa indikatorima obrazovanja u zemlji. Na primer, dok je pismenost kod mladih od 15-24 godine na nacionalnom nivou oko 98%, i za devojke i za mladiće, procenti su značajno niži za zajednice RAE: odnosno, 73% i 87% (Kosovska agencija za statistiku) (The Kosovo Agency of Statistics 2014).

Kako bi se suočilo sa ovim izazovima, Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije usvojilo je Strateški plan obrazovanja Kosova za period 2017-2021. u kome je predviđeno nekoliko mera za postizanje ciljeva u pogledu obrazovanja dece iz RAE zajednica (Ured premijera 2017) (Office of the Prime Minister 2017). Slično strategiji za inkluziju, strateški plan naglašava uključivanje pripadnika marginalizovanih društvenih grupa iz RAE zajednica u sve nivoe obrazovanja, sa posebnim fokusom na predškolsko i srednjoškolsko obrazovanje, s'obzirom na nizak nivo učešća. Na primer, plan predviđa povećanje uključenosti dece u osnovno obrazovanje za 10% i 20% u niže i više srednjoškolsko obrazovanje (MONT 2016) (MEST 2016).

Još uvek ne postoje efikasne administrativne i finansijske politike za podsticanje obrazovanja među RAE zajednicama. U nekim slučajevima, pružanje prevoza predstavlja izazov koji vodi do povećanja stope napuštanja škole. Na primer, učenici Aškalije iz nekih sela u Gračanici i Lipljanu i učenici Romi iz Gnjilana, Novog Brda i Štrpca koji pohađaju kosovski plan i program, nemaju obezbeđen prevoz (OSCE 2018). Efekat ovog trenda ide u par sa nedostatkom znanja, nedostatkom važnosti za obrazovanje i ukupni socio-ekonomski status ovih zajednica.

Nekoliko istraživanja pokazuje da segregacija u školi traje, gde obično učenici iz RAE zajednica sede u zadnjim klupama, ili u nekim ekstremnijim slučajevima, dele se u posebne razrede. Jedan od primera jeste slučaj dva odvojena razreda u Đakovici, jedan slučaj u Uroševcu i dva odvojena razreda u Peći (ECMI Kosovo 2013). Ovakvi slučajevi su direktan primer ilegalne diskriminacije, ali takođe ukazuju na nedostatak znanja školskog osoblja, nastavnika i roditelja o prijavljivanju i osudi sličnih slučajeva diskriminacije.

Budući da je maternji jezik Aškalija i Egipćana albanski, jezik nije prepreka kada je u pitanju pristup obrazovanju koji pruža MONT. Međutim, kosovske institucije ne pružaju sveobuhvatno obrazovanje na romskom jeziku, dok za romsku zajednicu sa prebivalištem u opštinama sa srpskom većinom, romski učenici pohađaju paralelni sistem obrazovanja na srpskom jeziku, koji organizuje Ministarstvo prosvete Republike Srbije. Iako treba napomenuti da je MONT pokušao da obezbedi nastavu na romskom jeziku u Prizrenu, obuhvatajući elemente romske kulture i istorije i izdajući prvi udžbenik romskog jezika 2015 godine (OSCE 2015), ovo je jedini primer takvih napora i efekti tek treba da se utvrde.

Što se tiče visokog obrazovanja, u sistemu visokog obrazovanja na Kosovu postoje posebne rezervisane kvote za studente iz manjinskih zajednica. Ipak, broj RAE studenata koji trenutno pohađaju više obrazovanje je ograničen. Da bi to ilustrovali, na univerzitetu u Prištini je tokom akademske 2017-2018 godine bilo upisano samo 62 studenata iz RAE zajednica - samo 0,18% od ukupno 34324 studenta (Kosovska agencija za statistiku 2018) (Kosovo Agency of Statistics 2018). Štaviše, prijavljeno je nekoliko izveštaja o zloupotrebi kvota od strane studenata koji ne pripadaju manjinskim zajednicama uz pomoć određenih pojedinaca iz političkih stranaka. (ECMI Kosovo 2015).

Na Kosovu, kvalitetno i inkluzivno, formalno i neformalno obrazovanje može igrati presudnu ulogu u negovanju međuetničkih odnosa kao platforme za izgradnju mira i prilike za obrazovanje mladih u duhu multikulturalizma i tolerancije. Neformalno obrazovanje se uglavnom podrazumeva kao obrazovna aktivnost izvan formalnog sistema obrazovanja u zemlji (obavezno školovanje), ali tamo gde postoje obrazovne namere i planiranje aktivnosti podučavanja/učenja. (Lafraya 2011).

Kao što smo videli iz nekoliko gore navedenih primera, postoji puno mogućih intervencijskih područja, i uz pravilno planiranje ciljeva i aktivnosti učenja, neformalno obrazovanje bi sigurno moglo imati pozitivan uticaj u rešavanju postojećih pitanja poput socijalne isključenosti, diskriminacije i segregacije, govor mržnje, visoke stope napuštanja škole i tako dalje. Do sada je neformalno obrazovanje, koje obuhvata obuke, seminare, konferencije i tako dalje, bilo omogućeno preko lokalnih nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija i fondacija, a iz opažanja sa terena, takve inicijative mogu imati transformacionu ulogu među zajednicama i stoga bi iste trebalo snažno promovisati.

Formalno obrazovanje, koje pružaju javne i privatne institucije i koje licencira MONT, suočava se na žalost sa ogromnim izazovima i podložno je kritikama zbog sveukupnog nedostatka kvaliteta i lošeg planiranja, za šta i treba više vremena za transformacije. Poređenja radi, neformalno obrazovanje je dosta fleksibilnije i treba ga posmatrati kao kontinuiranu priliku i dodatnu karakteristiku formalnog obrazovanja da promeni status kao u pogledu međuetničkih odnosa na Kosovu. Treba još jednom napomenuti da su problemi sa kojima se suočavaju RAE zajednice drugačije prirode od problema sa kojima se Albanci i Srbi suočavaju, i to je jedan od uslova koje bi pružaoci neformalnog obrazovanja trebali imati na umu.

Ishodi nekih istraživanja postkonfliktnih zemalja i socijalne uključenosti manjina kroz neformalno obrazovanje širom sveta, pokazali su da neformalno obrazovanje može imati pozitivan uticaj na izgradnju poverenja među etničkim grupama, jer inicijative neformalnog obrazovanja imaju potencijal da podstaknu dijalog, izgradnju konsenzusa, uvažavanje razlika i tako dalje (Datzberger 2016) ; (Mareva 2017) ; (Uriás 2016). Međutim, neformalno obrazovanje se podstiče i snažno ohrabruje i u razvijenim zemljama. Evropska unija posvećuje posebnu pažnju radu mladih i neformalnom obrazovanju. Na primer, tokom 2014 godine, Savet je usvojio plan rada EU-a za mlade, koji daje prioritet neformalnom učenju kao način za promociju međusektorske saradnje, socijalne uključenosti, zdravlja i blagostanja i tako dalje (Evropska komisija 2015) (European Commission 2015).

Iz ovog razloga, kosovska vlada, zajedno sa lokalnim i međunarodnim organizacijama koje deluju u domenu ljudskih i manjinskih prava, treba da daju prednost ulaganju u neformalno obrazovanje kao priliku da ne samo da RAE zajednicama pruže bolje mogućnosti obrazovanja, već i da posluže kao sredstvo za osnaživanje i mogućnost za obrazovanje i emancipaciju mladih i, prema tome, razbijanje etničkih stereotipa i predrasuda prema svim zajednicama koje žive na Kosovu, a posebno RAE zajednicama.

S'tim u vezi, postoji trenutna potreba da vlada Kosova preispita način na koji se obrazovna sredstva dodeljuju i obezbedi održivost neformalnih obrazovnih inicijativa i da organizacije civilnog društva reispitaju svoje ciljeve i ciljeve učenja za naredne godine. Neformalno obrazovanje je uglavnom usredsređeno ka mladima sa manje mogućnosti, kako bi ih približilo iz marginalizovanih mesta ka centru društva. Radeći to, pružaoci neformalnog obrazovanja podstiču osećaj tolerancije i pripadnosti među kosovskoj omladini. Sve dok se pomenuto ne desi, zdravi odnosi u zajednici će ostati samo hipotetički scenario za Kosovo.

(NE-) ZAPOSŁJENJE

Iako Kosovo ima jednu od najmlađih populacija u Evropi, RAE zajednice čine najmlađe stanovništvo u poređenju sa ostalim zajednicama na Kosovu, uključujući Albance. Pogledajte uporednu tabelu ispod:

Zajednica	Albanska	Srpska	Bošnjačka	Romska	Aškalijska	Egipćanska	Turska	Goranska
Average Age	29.4	37.6	34	25.2	24	26.1	32.6	34.6

Izvor: (ECMI Kosovo 2013)

Ovo stanje može biti korisno jer mlađa radna snaga može biti prilagodljivija za radno tržište. Međutim, ova starosna razlika između etničkih zajednica na Kosovu je manje presudna, pošto je ekonomska situacija RAE zajednica znatno ranjivija u poređenju sa drugim zajednicama na Kosovu, uzimajući u obzir celokupnu ekonomsku situaciju na Kosovu, kao jednoj od najsiromašnijih zemalja u Evropi.

U stvari, nezaposlenost i dalje ostaje kao jedno od najvažnijih pitanja koje se tiče građana Kosova (UNDP 2020). Međutim, situacija je teža za marginalizovane i diskriminirane grupe poput RAE zajednica. Kao što je već napomenuto, značajan faktor je i nivo obrazovanja i obuke - ili nedostatak istih - koji učenici RAE zajednica dobiju. Na primer, istraživanje koje je 2013 godine odradio UNDP, pokazuje da je u opštinama Obilić i Kosovo Polje nivo zaposlenosti bio svega 7% za zajednicu Aškalijska. Pored toga, ova zajednica je imala najniži nivo prihoda, sa samo 132,5 evra mesečno, u poređenju sa prihodom od 446,5 u prosečnom albanskom domaćinstvu (Shaipi 2013).

Ovi nalazi su u velikoj suprotnosti sa stopama zaposlenosti na celom Kosovu, na nacionalnom nivou i u širem regionu. Prema poslednjim procenama UNDP-a o tržištima rada na Zapadnom Balkanu, ukupna stopa nezaposlenosti ukupne radne snage Kosova iznosi 49%. Za romsku zajednicu, ova stopa ide i do 78% (88% za žene). Štaviše, 74% Roma je zaposleno na neformalnim radnim mestima (UNDP, Svetska Banka 2018) (UNDP, World Bank 2018).

Ova statistika je zabrinjavajuća, jer visoka uključenost u neformalne poslove pokazatelj je rizika od finansijske nestabilnosti i ekonomske nesigurnosti među domaćinstvima i mesečnog dohotka. Izveštaji ECMI-ja koji se sastoje od relativno zastarelih podataka koje je UNDP dobio početkom 2011 godine, takođe pokazuju slične podatke koji se odnose na stopu nezaposlenosti koja je veća od 60% za Rome i Aškalije, dok za Egipćansku zajednicu dostiže oko 80% (ECMI Kosovo 2013).

Joše jedan pokazatelj lošeg ekonomskog stanja i stope diskriminacije za zajednice RAE je njihova zastupljenost u civilnoj službi Kosova. Istraživanje OEBS-a o zastupljenosti zajednica u civilnoj službi iz 2017 godine, otkriva da su ove zajednice najmanje zastupljene zajednice u civilnoj službi, srazmerno njihovom sastavu u društvu (OSCE 2017). Dok Romi i Aškalije čine 0,84% stanovništva, isti čine samo 0,20% ukupne civilne službe na Kosovu. Situacija nije bolja za egipćansku zajednicu, jer ona čini samo 0,1% civilne službe na Kosovu (i čini 0,64% stanovništva) (ECMI Kosovo 2013). U teškim brojevima, na primer, 2015 godine, u policiji Kosova bilo je samo 13 Roma, 17 Aškalija i 9 Egipćana, dok niko od pripadnika RAE nije deo Sudskog saveta Kosova (OSCE 2015). Suprotno ovome, kosovski Srbi i kosovski Turci su isuviše predstavljeni proporcionalno sa ukupnim stanovništvom. Ovo, međutim, nije u skladu sa Zakonom o civilnoj službi koji predviđa zastupljenost manjinskih zajednica kvotom od 10% na centralnom nivou i proporcionalnu zastupljenosti demografskog sastava na lokalnom nivou (Službeni glasnik Republike Kosova 2010) (Official Gazette of the Republic of Kosovo 2010).

Ovi faktori su usko povezani sa ukupnim pristupom i kvalitetom obrazovanja što dovodi do nedostatka stručne spreme, nedostatka informacija i diskriminacije na etničkoj osnovi. Nedostatak pristupa mogućnostima zapošljavanja posledica je velikog broja zahteva za migracijom mladih iz RAE zajednica.

Pristup javnim institucijama i uslugama

Dodatni indikatori koji prikazuju trenutnu situaciju RAE zajednica i uopšte njihove životne uslove, jeste njihova mogućnost nesmetanog pristupa javnim institucijama i službama. Prvi preduslov za pristup javnim uslugama, između ostalog i pristup obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenim uslugama, socijalnim uslugama i tako dalje, jeste dobijanje ličnih dokumenata koji za RAE zajednice i dalje predstavlja izazov. Dok je 97% marginalizovanih Roma imalo izvode rođenih, manje od 90% Roma starijih od 16 godina poseduje ličnu kartu (UNDP, Svetska Banka 2018) (UNDP, World Bank 2018). Ovo se dešava zbog nedostatka znanja među romskim zajednicama, s'jedne strane, i nedostatka institucionalne upornosti u obezbeđivanju nacionalne pokrivenosti, sa druge strane. Iako se ovo u početku može činiti trivijalnim, ova činjenica sprečava njihovu sposobnost uživanja drugih prava, poput upisa u škole, prijema javnih usluga i tako dalje. Iako za sada nema novijih i tačnih podataka, istraživanje UNHCR-a pokazuje da je u 2015 bilo oko 600 neregistrovanih pripadnika RAE zajednica na Kosovu (Ured premijera 2017) (Office of the Primeminister 2017).

Jedna od najvećih zabrinutosti je zdravstvena pokrivenost koja ostaje ograničena za RAE zajednicu. Bez obzira na činjenicu da je zdravstvena pokrivenost nacionalno pitanje i da utiče na manjinske i većinske zajednice, RAE zajednice se posebno suočavaju sa diskriminacijom i segregacijom u dobijanju javnih zdravstvenih usluga. Na primer, istraživanje o Kvalitetu prenatalne nege na Kosovu zaključuje da žene iz takvih zajednica dobijaju i manju količinu i lošiji kvalitet prenatalne nege, u poređenju sa ženama iz albanske i srpske zajednice (Stojanovski , et al. 2017). Ako se u obzir uzme nepovoljna ekonomska situacija ovih zajednica i visoka cena zdravstvene zaštite, situacija se još više pogoršava: na primer, u istraživanju iz 2013 godine, 80% Roma, 78% Aškalija i 75% Egipćana (ispitanika) izjavilo je da su se suočili sa poteškoćama u kupovini lekova. Suprotno ovome, samo je 27% Albanaca prijavilo slične uslove (Shaipi 2013). Pored finansijskog opterećenja, velike udaljenosti do zdravstvenih ustanova i duga vremena čekanja su dodatne prepreke sa kojima se RAE zajednice suočavaju prilikom pristupa zdravstvenim uslugama (Ured premijera 2017) (Office of the Primeminister 2017).

Konačno, što se tiče stanovanja, osim što žive u prenaseljenim domaćinstvima, Romi imaju manju verovatnoću pristupa gotovo svim javnim uslugama, uključujući vodovod, struju, javnu kanalizaciju i odvoz smeća. Na primer, u 2017. godini samo je 75% Roma imalo pristup javnoj kanalizaciji za razliku od 90% ne-Roma; 89% Roma imalo je redovan pristup električnoj energiji, u poređenju sa 97% ne-Roma; i 72% Roma patilo je od prenaseljenih domaćinstava, za razliku od samo 49% njihovih suseda (UNDP, Svetska banka 2018) (UNDP, World Bank 2018).

ZAKLJUČCI

Nakon 12 godina od proglašenja nezavisnosti Kosova, međuetnički odnosi i dijalog u zemlji i dalje su osetljivi. Dok je fokus usmeren na dve najveće etničke grupe - kosovske Albance i Srbe - RAE zajednice su i dalje u veoma nepovoljnom položaju.

Njihova društveno-ekonomska situacija jasan je pokazatelj da nije bilo ozbiljnih zalaganja državnih institucija da osiguraju prava i učešće svih manjina na Kosovu, što proizilazi direktno iz Ustava i lokalnog pravnog okvira. Do danas se najveći deo posla na unapređenju prava i učešća ovih zajednica na Kosovu pripisuje međunarodnoj zajednici, civilnom društvu i lokalnim organizacijama. Iako ima postojećih vladinih strategija i planova koji posebno ciljaju RAE zajednice, nejasno je šta je do sada postignuto usled nedostatka robusne i dosledne procene.

Glavni izazov RAE zajednica je, bez sumnje, njihova ekonomska situacija koja posledično utiče na sve ostale sfere njihovih života: obrazovanje, životni standard, pristup zdravstvenim uslugama, stanovanje, itd. Iako ekonomska situacija ostaje nacionalna zabrinutost, dodatni fokus treba usmeriti na pristupu i pružanju obrazovanja za sve članove RAE zajednica na svim nivoima. Na obrazovanje se treba gledati kao na mogućnost za međuetnički dijalog i suživot, kojase može i treba promovisati i kroz formalno i neformalno obrazovanje. Jasno je da će, bez punog učešća RAE zajednica, takve vrednosti ostati obmane. Pored toga, kvalitetnim obrazovanjem povećaće se i svest i znanje pripadnika RAE zajednica. To zauzvrat ima mnogostruke prednosti. Jedno je sigurno: Kosovo neće moći da ispuni međunarodne i lokalne standarde demokratske bezbednosti bez pune podrške za prava RAE zajednica.

PREPORUKE

- Kosovske institucije treba da pojačaju nacionalnu i lokalnu koordinaciju, kako bi se garantovalo potpuno sprovođenje trenutno važećeg pravnog okvira u vezi sa manjinskim zajednicama koje žive na Kosovu i obezbede finansijski i ljudski resursi za sprovođenje istih.
- U skladu sa važećim zakonom i Strategijom za inkluziju zajednica Roma i Aškalija u kosovsko društvo, Vlada Kosova bi trebala pripremiti posebne programe zapošljavanja za zajednice RAE uzimajući u obzir njihov nepovoljni socio-ekonomski položaj. S tim u vezi, posebnu pažnju treba posvetiti povećanju proporcionalne zastupljenosti pripadnika RAE zajednica u civilnoj službi, a naročito njihovoj zastupljenosti na rukovodećim pozicijama.
- Vlada Kosova, a posebno MONT, treba obezbediti potpunu primenu Strateškog plana obrazovanja Kosova za period 2017-2021 i Strategije za inkluziju zajednica Roma i Aškalija u kosovsko društvo 2017 - 2021 i dodeliti sredstva potrebna za postizanje ciljeva. Za sada je vrlo nejasno koji su ciljevi ispunjeni. Sistematična procena strategija je preduslov za to.
- Kosovske institucije bi posebno trebale ulagati i obezbediti deci i studentima iz RAE zajednica, potpun pristup svim nivoima obrazovnog sistema, a posebno obaveznom obrazovanju. Uspešne inicijative poput primera romskih časova u nekim školama u Prizrenu, definitivno bi trebalo da budu proširene i na druge opštine. Treba razmotriti i posebnu obuku za romske nastavnike.
- Kosovske institucije, zajedno sa međunarodnim i lokalnim nevladinim organizacijama, koje direktno i indirektno rade sa zajednicama, treba da pojačaju svoje napore za neformalno obrazovanje mladih iz zajednica koje žive na Kosovu, kako bi doprinele zdravoj interakciji koja za cilj ima socijalnu harmoniju.
- Treba preduzeti zajedničke akcije na podizanju svesti o važnosti obrazovanja i pravima zajednica i borbi protiv diskriminacije i stope napuštanja škole, naročito među devojkama i mladim ženama.

CITIRANI RADOVI

- Ustav Republike Kosova. 2008. *Službeni glasnik Republike Kosova*. Pristupljeno maja meseca 2020. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=3702>.
- Datzberger, Simone. 2016. Izgradnja mira kroz neformalne obrazovne programe: studija slučaja iz Karamoje u Ugandi". *Taylor i Francis Online* 326 - 349.
- ECMI Kosovo. 2013. "Zajednice na Kosovu: Vodič za stručnjake koji rade sa zajednicama na Kosovu." 15. decembar. Pristupljeno aprila meseca 2020. <https://www.ecmikosovo.org/uploads/ECMIKosovoDec2013GuidebookforProfessionalsENG.pdf>.
- ECMI Kosovo. 2015. "Manjinske zajednice u kosovskom sistemu visokog obrazovanja: Da li se zloupotrebljava sistem zadržanih kvota." Priština.
- ECMI. 2013. "Segregacija u obrazovanju u opštini Gjakovë/Dakovica." 21. januar.
- Evropska komisija. 2019. "Kosovo* 2019 izveštaj." 29. maj. <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>.
- Evropska komisija. 2015. "Omladinski rad i neformalno učenje u evropskom obrazovnom pejzažu". Luksemburg
- Kosovska agencija za statistiku 2018. *Statistika obrazovanja na Kosovu*. Priština: Narodna biblioteka Kosova "Pjetër Bogdani".
- Lafraya, Susan. 2011. *Među-kulturno učenje u neformalnom obrazovanju: teorijski okviri I polazišta*. Strazburg: Izdavaštvo Saveta Evrope.
- Zakon br. 03/L-047. 2008. "Službeni glasnik Republike Kosova." jun 6. Pristupljeno 1. maja, 2020. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>.
- Zakon br. 02/L-37. 2006. jul 27. Pristupljeno 12. maja 12, 2020. http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/2006_02-L37_en-.pdf.
- Zakon br. 03/L-040. 2008. 24. jun. Pristupljeno 12. maja, 2020. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2530>
- Zakon br. 05/L -021. 2015. 26. jun 26. Pristupljeno 15. maja, 2020.
- Mareva, Vesela. 2017. "Socijalna uključenost etničkih manjina kroz neformalno obrazovanje" *Trakia Journal of Sciences* 359-363.
- MONT. 2016. "STRATEŠKI PLAN OBRAZOVANJA KOSOVA 2017-2021." Priština, jul. <https://masht.rks-gov.net/uploads/2017/02/20161006-kesp-2017-2021-1.pdf>.

Ured premijera. 2017. *Strategija za uključivanje zajednica Roma i Aškalija u kosovsko društvo 2017- 2021* . Priština, april.

Official Gazzete of the Republic of Kosovo. 2010. "LAW NO.03/L –149 ON THE CIVIL SERVICE OF THE REPUBLIC OF KOSOVO." June 25.

Službeni glasnik Republike Kosova. 2010. "ZAKONBR.03/L –149 O CIVILNOJ SLUŽBI REPUBLIKE KOSOVA." 25. jun.

OEBS. 2018. "Pristup zajednicama pre- univerzitetskom obrazovanju na Kosovu." Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Priština.

OEBS. 2015. "Izveštaj o proceni prava zajednice, četvrto izdanje." *Misija OEBS-a na Kosovu*. 16. decembar. Pristupljeno maja meseca 2020 godine.

<https://www.osce.org/kosovo/209956>.

OEBS. 2017. "Zastupljenost zajednica u civilnog službi Kosova." Priština, maj.

Shaipi, Kushtrim. 2013. "Izveštaj o proceni ranjivosti u zajednici." 12. jun.

Stojanovski , Kristefer, Alaka Holla, Ilir Hoxha, Elizabeth Howell i Teresa Janević. 2017.

"The Influence of Ethnicity and Displacement on HHR_final_logo_alone.indd 1 Kvalitet prenatalne nege: Slučaj roma, aškalija i balkanskih egipćana
Zajednice na Kosovu." *JSTOR* 35-48.

Kosovska agencija za statistiku. 2014. "2013-2014 Romi, aškalije i egipćani
Communities in Kosovo Multiple Indicator Cluster Survey." Priština.

UNDP. 2020. "Public Pulse XVIII." Priština: UNDP Kosovo, 31. maj.

UNDP, Svetska banka. 2018. "Roma at a Glance: Kosovo." april. Pristupljeno maja meseca 2020 godine.

<https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/presscenter/articles/2018/05/03/marginalized-roma-ashkali-and-egyptian-communities-still-most-excluded-in-kosovo.html>.

UNICEF. 2020. *BUILD TO LAST: A framework in support of universal quality pre-primary education*. New York : United Nations Children's Fund .

Urías, Karina Leija. 2016. *The role of non-formal education for peacebuilding in Medellin, Colombia*. Oslo.

www.kas.de